

Ренкас А.А.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПІДСТАВ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ

У статті аналізуються підстави повідомлення особі про підозру. Так, автор зазначає, що обов'язок повідомлення особі про підозру після затримання в першу чергу кореспондується зі ст. 42 КПК України, в якій зазначено, що підозрюваним, крім іншого, є особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином в кримінальному процесуальному законодавстві досить чітко зазначено, що особа користується всіма правами підозрюваного з моменту її затримання, який, відповідно до ст. 209 КПК України, наступає коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. В першу чергу законодавець передбачив дане положення задля забезпечення реалізації особи права на захист. Очевидно, що надаючи особі статус підозрюваного у випадку його затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, особа може набагато краще забезпечити свій захист у кримінальному провадженні. В той же час виникає певна неузгодженість ч. 1 ст. 42 КПК України та ч. 1 ст. 208 КПК України.

Затримання відбувається не через підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення, а задля недопущення ризику втечі такої особи від правоохоронних органів. Таким чином можна зробити висновок, що процесуальні гарантії ст. 42 КПК України на таких осіб не поширюються, що явно не відповідає духу кримінального процесуального закону та самій логіці забезпечення права на захист. У зв'язку з цим автор пропонує змінити формулювання ч. 1 ст. 42 КПК України та з метою кращого забезпечення прав осіб, які були затримані, викласти його в наступній редакції: «1. Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана у кримінальному провадженні, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень».

Ключові слова: кримінальне провадження, повідомлення про підозру, затримання.

Постановка проблеми. В ст. 42 КПК України зазначено, що підозрюваним у кримінальному провадженні є особа, якій у порядку, передбаченому КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. В цілому можна помітити, що саме у зв'язку з повідомленням про підозру в кримінальному процесі з'являється такий новий суб'єкт, що створює низку прав та обов'язків та в окремих випадках радикально змінює хід та порядок досудового розслідування. У зв'язку з цим існує потреба у більш детальному дослідженні підстав повідомлення особи про підозру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою повідомлення особі про підозру переймалися такі науковці як О.М. Атаманов,

Ю.П. Аленін, І.В. Гловюк, О.В. Гринюк, Л.М. Гуртієва та інші. В той же час необхідно констатувати, що окремі проблеми, які виникають в правозастосовчій практиці, досі вимагають доктринального дослідження, чим і обумовлена актуальність даного дослідження.

Метою статті є дослідження підстав повідомлення особі про підозру у кримінальному провадженні та виокремлення проблемних питань, які пов'язані із застосуванням даного правового інституту.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру здійснюється у наступних випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Не зупиняючись окремо на невдалій термінології «випадків»

та «підстав» повідомлення про підозру [1, с. 163; 2, с. 188; 3, с. 83] одразу необхідно проаналізувати ці випадки повідомлення про підозру, які передбачені в ч. 1 ст. 276 КПК України.

В. О. Гринюк зазначає, що підстави повідомлення про підозру є неоднорідними, у зв'язку з чим поділяє їх на формальні та юридичні. Так, до формальних науковець відносить підстави, що передбачені п. 1, 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, а до юридичних – п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. На його переконання, для формальних підстав є характерним побічне твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Вони є вторинними, оскільки виникають у зв'язку з прийняттям рішення про затримання особи чи застосування до неї запобіжного заходу. Разом з тим юридична підстава є прямою, оскільки у слідчого, прокурора під час досудового розслідування зібрано достатню кількість доказів для підозри особи у вчиненні відповідного кримінального правопорушення [4, с. 122–123].

Власне першою підставою (випадком) повідомлення особі про підозру є її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Кримінальне процесуальне законодавство виділяє декілька видів затримань, в тому числі і затримання на підставі ухвали слідчого судді. В той же час підставою повідомлення про підозру є лише затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Саме таке формулювання відсилає нас до Параграфу 2 Глави 18 КПК України, в якій урегульований порядок законного затримання та затримання уповноваженою службовою особою. Відповідно до ст. 207 КПК України, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. В цій же статті вказуються виключення – ст.ст. 482 та 482² КПК України, які передбачають особливості затримання суддів та народних депутатів.

Відповідно до п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення або якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець,

в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Кримінальне процесуальне законодавство передбачає і інші випадки законного затримання та затримання уповноваженою на те особою, проте вони не співвідносяться з п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України. І на цьому необхідно акцентувати увагу.

Відповідно до окремих положень ст. 208 КПК України, затримання також може відбуватися у випадках, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ та якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255¹, 255² КК України. Якщо проаналізувати ці положення, то можна помітити, що вони не передбачені в ст. 276 КПК України, а отже не є підставою для повідомлення особі про підозру. Така позиція законодавця є дещо дивною, для аналізу якої необхідно провести додаткове дослідження власне такої підстави повідомлення про підозру як затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення.

Власне «факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення має відмінності від стандартного порядку застосування запобіжного заходу, а саме відповідно до:

– ч. 2 ст. 207, ст. 208 КПК України затримання особи відбувається без ухвали слідчого судді;

– ч. 2 та ч. 3 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручають не пізніше ніж за двадцять чотири години з моменту її затримання, у протилежному випадку така особа підлягає негайному звільненню;

– ст. 211 КПК України затримання не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, а ця особа повинна бути доставлена до суду не пізніше ніж за 60 годин з моменту затримання або звільнена» [5, с. 68].

Обов'язок повідомлення особі про підозру після затримання в першу чергу кореспондується зі ст. 42 КПК України, в якій зазначено, що підозрюваним, крім іншого, є особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином в кримінальному процесуальному законодавстві досить чітко зазначено, що особа корис-

тується всіма правами підозрюваного з моменту її затримання, який, відповідно до ст. 209 КПК України, настає коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. В першу чергу законодавець передбачив дане положення задля забезпечення реалізації особи права на захист. Очевидно, що надаючи особі статус підозрюваного у випадку його затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, особа може набагато краще забезпечити свій захист у кримінальному провадженні. В той же час виникає певна неузгодженість ч. 1 ст. 42 КПК України та ч. 1 ст. 208 КПК України.

Так, в ст. 42 КПК України зазначено, що підозрюваним є особа, яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином в даному положенні чітко уточняється підстава, через що було затримано особу – за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. В той же час в ст. 208 КПК України також допускається затримання особи, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ та якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255¹, 255² КК України. В даному конкретному випадку затримання відбувається не через підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення, а задля недопущення ризику втечі такої особи від правоохоронних органів. Таким чином можна зробити висновок, що процесуальні гарантії ст. 42 КПК України на таких осіб не поширюються, що явно не відповідає духу кримінального процесуального закону та самій логіці забезпечення права на захист. У зв'язку з цим пропонується змінити формулювання ч. 1 ст. 42 КПК України та з метою кращого забезпечення прав осіб, які були затримані, викласти його в наступній редакції: «1. Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана у кримінальному провадженні, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Повертаючись до проблематики повідомлення про підозру у випадку затримання осіб, також варто звернути увагу на деяку нелогічність п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України як підстави повідомлення про підозру особі. Затримана особа є досить вразливою з точки зору потенційного обмеження її основних прав та свобод. Відповідно, законодавець надає таким особам процесуальний статус підозрюваного для кращого забезпечення прав та законних інтересів. Проте сам факт затримання не можна розглядати як підставу для повідомлення особі про підозру. На це вказує не лише застосування елементарної логіки, а навіть і окремі положення кримінального процесуального законодавства України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 278 КПК України, письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 3 ст. 278 КПК України). Якщо ж відповідно до ст. 276 КПК України затримання вже є підставою для повідомлення особи про підозру, чому воно може не відбутися протягом 24-х годин (крім фактичної неможливості складання письмового повідомлення про підозру у такі короткі строки)? Відповідно до ст. 277 КПК України, в письмовому повідомленні про підозру обов'язково мають зазначатися зміст підозри та стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру. В той же час факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення не означає, що при складанні письмового повідомлення про підозру у слідчого чи прокурора буде можливість визначити сутність підозри, адже особа могла бути затримана помилково. «Зрозумілим є твердження, що затримання особи не обов'язково має наслідком складання та вручення їй письмового повідомлення про підозру. Законодавець встановив строк (24 години з моменту затримання) саме на збирання доказів причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення, які в разі їх належності, допустимості й достатності буде покладено в основу обґрунтування підозри. У разі їх неотримання в зазначений термін або коли після проведеної перевірки, факт учинення кримінального пра-

випорушення затриманою особою не знайшов об'єктивного підтвердження, затримана особа повинна бути звільнена» [5, с. 68–69].

Таким чином сам факт затримання особи не є підставою повідомлення про підозру, з чим погоджуються і інші вчені. «Повідомлення про підозру особі лише за фактом її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) не може бути окремою (обов'язковою) підставою для здійснення повідомлення про підозру» [5, с. 69]. «Розглядаючи таку підставу повідомлення про підозру, як наявність достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення, можна дійти висновку, що саме їй притаманні родові ознаки для всіх перелічених у ч. 1 ст. 276 КПК України підстав. За змістом «достатність доказів» є єдиною підставою для прийняття рішення щодо повідомлення про підозру, оскільки наявність доказів, що вказує на ймовірне вчинення конкретною особою кримінального правопорушення, які слідчий, прокурор у сукупності вважають достатніми для повідомлення особі про підозру, мають бути ґрунтовно викладені в підозрі» [5, с. 69]. Аналогічну позицію підтримує і В.М. Зінченко «оцінка слідчим, прокурором доказів із точки зору їх достатності виступає неодмінною умовою повідомлення про підозру незалежно від підстави його здійснення. Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) здійснюється на основі доказів, достатніх для його застосування, з подальшим їх відображенням у повідомленні про підозру. Обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України) відбувається за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, що передбачає наявність сукупності доказів, достатніх для підтвердження обґрунтованого припущення про вчинення особою кримінального правопорушення» [6, с. 15].

Власне такі позиції є досить слушними та доцільними з точки зору логіки визначення підстав повідомлення особі про підозру. Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення ще не означає, що в результаті подальшої перевірки обов'язково буде встановлена причетність особи до цього правопорушення. У слідчого та прокурора є 24 години для того, щоб встановити основні обставини події, що відбулася, визначити причетність особи до цієї події

та скласти і вручити письмове повідомлення про підозру. Але в будь-якому випадку підозру буде вручена саме через наявність достатніх доказів, які вказують на те, що особа причетна до відповідного кримінального правопорушення. Слід констатувати, що факт затримання лише створює особливий порядок вручення письмового повідомлення про підозру, який характеризується чітким терміном – 24 години з моменту затримання. В усіх інших аспектах повідомлення про підозру затриманій особі не буде відрізнятися від будь-якого іншого повідомлення, яке передбачене п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. Таким чином необхідно ще раз констатувати, що п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України є зайвим, адже він не створює ні вимогу, ні підставу повідомлення особі про підозру, а лише зобов'язує слідчого та прокурора здійснити такі дії у чітко передбачений кримінальним процесуальним законодавством строк – 24 години.

Наступною підставою повідомлення особі про підозру є п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, а саме обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів. Одразу необхідно наголосити, що цей пункт як підстава (випадок) повідомлення особі про підозру отримав досить багато критики від науковців через свою нелогічність. Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Таким чином для того, щоб застосувати до особи будь-який запобіжний захід особа вже повинна отримати статус підозрюваного, тобто їй має бути вручене письмове повідомлення про підозру. Крім того, вже в момент обрання запобіжного заходу слідчий суддя буде перевіряти наявність обґрунтованої підозри. Отже така підозра має бути встановлена стороною обвинувачення ще до звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням та відображена в письмовому повідомленні про підозру. Саме через такі міркування велика кількість науковців стверджує, що дана підстава повідомлення про підозру взагалі не може бути застосована в кримінальному процесі [3, с. 83; 7, с. 22; 8, с. 94]. О.А. Лейба зазначає, що «за законами логіки причинно-наслідковий зв'язок передбачає темпоральне передування причини подальшому настанню відповідних наслідків. Разом з тим порушення логіко-темпоральної неузгодженості

цілком очевидна при визначенні підстави для повідомлення особі про підозру, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, що виглядає доволі алогічно... За законами логіки підстава для прийняття юридичного рішення повинна передувати у часі самому рішенню. При цьому обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів (окрім затримання) перед повідомленням про підозру є неможливим, оскільки відповідно до положень КПК України особа, щодо якої ставиться питання про обрання запобіжного заходу, на момент розгляду такого питання вже повинна перебувати у процесуальному статусі підозрюваного або обвинуваченого» [с. 157]. «І, звісно, що іншого порядку обрання запобіжного заходу, зокрема не інакше як після повідомленні особі про підозру, не може бути» [10, с. 70]. Варто погодитись з позиціями науковців та розглядати п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України як законодавчу помилку, а не як реальну підставу (випадок) повідомлення особі про підозру.

Таким чином, незважаючи на перелік одразу трьох підстав повідомлення про підозру в ч. 1 ст. 276 КПК України, ключовою буде саме та підстава, яка передбачена в п. 3 – наявності

достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. «Розглядаючи таку підставу повідомлення про підозру, як наявність достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення, можна дійти висновку, що саме їй притаманні родові ознаки для всіх перелічених у ч. 1 ст. 276 КПК України підстав. За змістом «достатність доказів» є єдиною підставою для прийняття рішення щодо повідомлення про підозру, оскільки наявність доказів, що вказує на ймовірне вчинення конкретно особою кримінального правопорушення, які слідчий, прокурор у сукупності вважають достатніми для повідомлення особі про підозру, мають бути ґрунтовно викладені в підозрі» [5, с. 69].

Висновки. Таким чином, аналізуючи підстави повідомлення особі про підозру, які передбачені ст. 276 КПК України, фактично змушують правозастосовців користуватися лише такою підставою як наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. В той же час все одно необхідно наголосити, що законодавець не надає уточнення, що саме має розумітися під достатністю доказів, що також ускладнює процес застосування цих правових положень.

Список літератури:

1. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.
2. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. Митна справа. 2014. № 6 (96), Ч. 2, кн. 1. С. 185–190.
3. Єршоменко І. В. Вдосконалення процедури повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 82–87.
4. Гринюк В. О. Окремі питання вдосконалення процесуального порядку повідомлення про підозру. Сучасні проблеми криміналістики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, проф. В. П. Колмакова (м. Одеса, 27–28 верес. 2013 р.) / упоряд.: В. В. Тіщенко, О. П. Ващук. О.: Юрид. л-ра, 2013. С. 93–96.
5. Агаманов О. М. Теоретичні та практичні аспекти процесуальної діяльності сторони обвинувачення під час складання письмового повідомлення про підозру. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 64–79.
6. Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2020. 23 с.
7. Гринюк В. О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 20–25.
8. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 248 с.
9. Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 259 с.
10. Кримчук С.Г. Теоретико-правові та прикладні основи здійснення повідомлення про підозру у кримінальному провадженні: дис. ... доктора філософії: 081 – Право. Київ, 2020. 223 с.

Renkas A.A. TO THE QUESTION OF GROUNDS FOR NOTIFYING A PERSON OF SUSPICION

The article analyzes the grounds for notifying a person of suspicion. Thus, the author notes that the obligation to notify a person of suspicion after detention primarily corresponds to Art. 42 of the Criminal Procedure Code

of Ukraine, which states that a suspect is, among other things, a person detained on suspicion of committing a criminal offense. Thus, the criminal procedural legislation clearly states that a person enjoys all the rights of a suspect from the moment of his arrest, which, in accordance with Art. 209 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, occurs when she is forced to stay with an authorized official or in a room designated by an authorized official by force or by obeying an order. First of all, the legislator provided this provision in order to ensure the realization of the person's right to protection. It is obvious that by giving a person the status of a suspect in the case of his arrest on suspicion of committing a criminal offense, the person can much better ensure his defense in criminal proceedings. At the same time, there is a certain inconsistency in part 1 of Art. 42 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and Part 1 of Art. 208 of the CPC of Ukraine.

Detention does not take place due to the suspicion of a person in committing a criminal offense, but in order to prevent the risk of such a person escaping from law enforcement agencies. Thus, it can be concluded that the procedural guarantees of Art. 42 of the Criminal Code of Ukraine do not apply to such persons, which clearly does not correspond to the spirit of the criminal procedural law and the very logic of ensuring the right to defense. In this regard, the author proposes to change the wording of Part 1 of Art. 42 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and in order to better ensure the rights of the persons who were detained, to put it in the following version: «1. A suspect is a person who has been informed of suspicion in accordance with the procedure provided for in Articles 276-279 of this Code, a person who is detained in criminal proceedings, or a person in respect of whom a notice of suspicion has been drawn up, but it was not served on him due to the failure to establish the location of the person, however, measures for delivery in the manner prescribed by this Code for delivery of notices».

Key words: criminal proceedings, notification of suspicion, detention